

**В. А. Журавель, д-р юрид. наук, професор,
завідувач сектора дослідження проблем боротьби
з корупцією та організованою злочинністю.
Інститут вивчення проблем злочинності
АПрН України**

ПРОБЛЕМИ ВДОСКОНАЛЕННЯ НАУКОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАКТИКИ РОЗСЛІДУВАННЯ ЕКОНОМІЧНИХ ЗЛОЧИНІВ

Сектор дослідження проблем боротьби з корупцією та організованою злочинністю був утворений з моменту заснування Інституту вивчення проблем злочинності 1995 року. Діяльність сектора очолив доктор юридичних наук, професор Г. А. Матусовський. У межах наукового напрямку «Система взаємодії правоохоронних органів у боротьбі з організованою злочинністю» з IV кварталу 1995 року по II квартал 1996 року розроблялась перша тема дослідження сектора — «Компетенція спеціальних підрозділів з питань боротьби з організованою злочинністю щодо здійснення ними оперативно-розшукової та слідчої діяльності та питання підвищення її якості». Саме тоді був створений перший тимчасовий творчий колектив у складі керівника доктора юридичних наук, професора Г. А. Матусовського та виконавців доктора юридичних наук, професора Є. В. Бодяньського, кандидатів юридичних наук О. П. Бушана, М. А. Вороніної, А. Л. Дудникова, О. М. Городиського та Є. Д. Шахматова.

Актуальність дослідження на той час визначалась недостатньо ефективним впровадженням у практику правоохоронних органів організаційних засад боротьби з організованою злочинністю внаслідок недостатньої розробленості основ взаємодії та координації діяльності правоохоронних органів. Ці обставини обумовили обрання найбільш раціональних напрямків та методик дослідження, спрямованих на побудову концепції взаємодії правоохоронних органів у боротьбі з організованою злочинністю. Завдання було вирішено шляхом вивчення існуючої системи взаємодії правоохо-

© В. А. Журавель, 2005

ронних та контролюючих органів, з'ясування можливостей та напрямків вдосконалення такої взаємодії, вивчення стану, проблем і суперечностей як правозастосовної практики, так і нормативної бази та формування понятійного апарату (уніфікації та спеціалізації).

Як результат дослідження були констатовані недоліки регуляторного законодавства, запропоновані уточнення понять та термінів «взаємодія», «координація», «узгодження», «співпраця», що містяться в законодавчих актах. Крім того, були також запропоновані види та форма взаємодії: спільна розробка версій та скоординованих планів розслідування, організація та діяльність слідчо-оперативних груп, співпраця слідчого та спеціальних підрозділів із контролюючими органами та експертними установами; обґрунтована доцільність впровадження операційного підходу до завдання організації і взаємодії правоохоронних органів.

Науковці творчого колективу сформулювали пропозиції щодо зміни структури та системи взаємодії органів, що ведуть боротьбу з організованою злочинністю, а також у відповідній записці до Координаційного комітету по боротьбі з корупцією та організованою злочинністю при Президентові України виклали необхідні у зв'язку з цим зміни в чинне законодавство.

У травні 1996 року в місті Харкові в межах розробки теми дослідження було проведено «круглий» стіл «Система взаємодії правоохоронних органів у боротьбі з організованою злочинністю». На цьому заході професор Г. А. Матусовський та інші учасники творчого колективу доповіли про результати проведеного дослідження.

Творчий колектив продовжив роботу, і з жовтня 1996 року по липень 1997 року проводив дослідження теми «Розробка концепції та структури науково-прикладної програми використання наукових та технічних досягнень у боротьбі зі злочинністю у сфері економіки і фінансів з ознаками корупції і збір інформації про такі досягнення». Творчий колектив очолив професор Г. А. Матусовський, який залучив до роботи науковців Н. М. Ахтирську, Є. В. Бодяньського, І. П. Плісс, П. О. Івашенка, О. П. Бушана, А. Л. Дудникова, В. М. Гарашука та В. П. Корж. Актуальність досліджуваної теми визначалась потребою оперативно-розшукових та слідчих органів

із підвищення ефективності виявлення та розкриття економічних злочинів шляхом залучення даних різних галузей знань для розробок і вдосконалення криміналістичних методик. Було обґрунтовано концепцію і структуру науково-прикладної програми досліджень на період 1998–2000 років та опис можливостей використання даних відповідних наукових галузей (економіки, статистики, кібернетики, прикладної математики) з метою створення методик виявлення й розслідування економічних злочинів певних видів.

Подальша діяльність сектора пов'язана з темою «Використання досягнень науки і техніки в боротьбі з окремими видами тяжких злочинів у сфері економіки і фінансів з ознаками корупції», що розроблялась у період з IV кварталу 1996 року по IV квартал 1997 року.

Результати дослідження дали змогу запропонувати криміналістичну концепцію економічної злочинності і класифікацію економічних злочинів, а також використання математичних, кібернетичних, економетричних, статистичних методів аналізу, виявлення та розслідування економічних злочинів. Також у процесі роботи над темою вивчалися питання міжнаукових зв'язків криміналістики з адміністративним правом щодо розробки методики провадження у справах про адміністративні правопорушення в економічній сфері з ознаками корупції. Одержані напрацювання увійшли складовою частиною до Науково-прикладної програми використання досягнень науки і техніки в боротьбі зі злочинністю, яка була надіслана до Координаційного комітету по боротьбі з корупцією та організованою злочинністю при Президентові України.

У вересні — грудні 1998 року творчий колектив у складі докторів юридичних наук професорів Г. А. Матусовського і В. І. Борисова, докторів технічних наук професорів Є. В. Бодяньського і Л. М. Любчика, кандидата юридичних наук О. Г. Кальмана, кандидатів технічних наук Г. Л. Грінберг, І. П. Плісс, С. В. Великанова за державним дорученням працювали над темою «Розробка методів моделювання взаємодії тіншового та легального секторів економіки з використанням комп'ютерних технологій».

Із залученням до сектора нових наукових кадрів (В. З. Багінського, Д. А. Файера, С. В. Великанова) розпочалась робота

над темою «Система та види методик розслідування економічних злочинів з ознаками корупції, які вчиняються групами осіб», що тривала з I кварталу 1998 року по IV квартал 1999 року.

На час початку дослідження наукова література, присвячена темі, не мала визначення поняття «економічний злочин», а також була відсутня система методик розслідування економічних злочинів, яка б враховувала їх криміналістичні особливості.

Науковці вперше зробили спробу з'ясувати систему та види методик розслідування економічних злочинів. Результати проведеного дослідження свідчать про те, що певна частина злочинів у сфері економічної діяльності вчиняється групами осіб, у ряді випадків організованими угрупованнями, нерідко — з ознаками корупції.

У процесі дослідження була запропонована система груп (підгруп), видів методик розслідування економічних злочинів, визначені особливості виявлення економічних злочинів корупційної спрямованості, вчинених групами осіб. На основі аналізу статистичних даних про злочини даної групи було визначено сутність зазначених злочинів, їх криміналістичну класифікаційну систему і види методик розслідування, криміналістичну характеристику і на цій основі надані відповідні методичні рекомендації, а також були запропоновані зміни до Закону України «Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю». Цю тему розвинув у монографії професор Г. А. Матусовський «Экономические преступления: криминалистический анализ».

Робота над темою подальшого дослідження «Криміналістична характеристика злочинів, що вчиняються в кредитно-фінансовій сфері» розпочалась у I кварталі 2000 року і тривала по IV квартал 2001 року. В її розробці взяли участь: професор Г. А. Матусовський, В. З. Багінський, Д. А. Файер, В. О. Голубев, В. П. Корж.

У цей період науковцями сектора провадилось фундаментальне дослідження проблеми встановлення економічних, правових, кримінологічно-криміналістичних аспектів характеристики кредитно-фінансових злочинів, розробки їх криміналістичної характеристики і визначення шляхів удосконалення методик розслідування злочинів у вказаній сфері.

Фундаментальний характер має сама розробка проблеми, визначення елементів криміналістичної характеристики злочинів, що вчиняються в банківській і позабанківській сфері кредитування.

Актуальність теми визначається самою небезпечністю посягання на кредитно-фінансову систему, помітним зростанням таких діянь, недостатнім висвітленням цієї проблеми в літературі.

Основну увагу було зосереджено на дослідженні найпоширеніших нині механізмів злочинної діяльності, пов'язаних з ухиленням від оподаткування в особливо великих розмірах при здійсненні фінансово-господарських операцій, розкраданням грошових коштів, у тому числі бюджетних, «тіньовим» обміном валюти, незаконними конвертаційними операціями та інше.

На основі вивчення кримінальної практики вчинення злочинів у кредитно-фінансовій системі та узагальнення досвіду їх розслідування були визначені ознаки й елементи криміналістичної характеристики діянь, що вчиняються у сфері кредитування (банківського та позабанківського), а також розроблені на цій основі рекомендації з розслідування кредитно-фінансових злочинів.

У розвиток дослідження у квітні 2000 року в місті Харкові була проведена міжнародна науково-практична конференція «Злочини у сфері кредитно-фінансової та банківської діяльності». Боротьба зі злочинною діяльністю у таких економічних сферах актуальна у всьому світі, тому до роботи конференції приєдналися працівники Департаменту юстиції США, які поділилися своїм досвідом.

Роботу над актуальною темою під назвою «Криміналістична характеристика легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом» професор Г. А. Матусовський розпочав у I кварталі 2002 року. Її завершення було заплановано на IV квартал 2006 року, але професор Г. А. Матусовський, провідний науковець-криміналіст, засновник сектора, 31 жовтня 2003 року пішов із життя.

З 2004 року сектор очолив доктор юридичних наук, професор В. А. Журавель. Він стає і керівником теми. До творчого колективу увійшли виконавці кандидат економічних наук Д. А. Файер, кандидати юридичних наук С. В. Велика-

нов, В. З. Багінський, В. В. Білоус та молодший науковий співробітник С. С. Кисельова.

Виходячи з необхідності вдосконалення та оптимізації процесу розкриття й розслідування злочинів у сфері економіки, актуальною є розробка концепції криміналістичної характеристики легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, що базується на дослідженні механізмів формування тіньового капіталу і його легалізації в кредитно-фінансовій і банківській системах, бюджетній, приватизаційній, зовнішньо-економічній сферах, на фондовому ринку тощо. Сформована на зазначених засадах криміналістична характеристика стає підґрунтям розробки методики розслідування легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом як нового різновиду криміналістичних методик, так званих комплексних, тобто тих, що синтезують специфіку розслідування як предикатних (основних) злочинів, так і суто легалізації.

За результатами дослідження планується видання науково-практичного посібника з розслідування легалізації (відмивання) доходів злочинного походження. Впровадження в діяльність слідчих, оперативних працівників такого роду розробок сприятиме активізації їх діяльності щодо протидії цьому різновиду злочинів.

Одночасно з плановою науковою темою сектор розробляє на державне замовлення тему «Криміналістична профілактика економічних злочинів». Розробка теми планується впродовж двох років — 2004—2005. Здійснюється воно в розвиток реалізації пунктів 21, 32 Комплексної програми профілактики злочинності на 2001 — 2005 роки, затвердженої Указом Президента України від 25 грудня 2000 року.

До наукового колективу з цієї теми під керівництвом професора В. А. Журавля залучені науковці доктор юридичних наук, професор А. Ф. Волобуєв, кандидати юридичних наук С. В. Великанов, В. М. Шевчук, кандидат технічних наук О. В. Мар'їн, І. М. Осика, Р. Л. Степанюк та С. С. Кисельова.

Криміналістичний аспект загальної профілактичної діяльності має особливості, які впливають із потреб практики протидії злочинності, наукових розробок криміналістики. Криміналістична профілактика розглядається як важливий елемент діяльності уповноважених суб'єктів, базується

на загальних досягненнях наук кримінально-правового циклу. Заходи криміналістичної профілактики економічних злочинів розробляються у відповідних криміналістичних методиках розслідування злочинів проти власності, злочинів, що вчиняються в господарській діяльності. Центральною ідеєю проекту є те, що профілактика економічної злочинності має становити систему заходів, в якій поряд з криміналістичними засобами повинні розроблятися криміналістичні рекомендації. Це положення підтверджується вивченням практики застосування профілактичних засобів. Результатом має бути підготовка в завершеному вигляді методичного посібника зі словником та предметним вказівником.

На сьогодні під керівництвом професора В. А. Журавля у секторі працює чотири науковці: старший науковий співробітник, кандидат юридичних наук С. В. Веліканов, старший науковий співробітник, кандидат економічних наук Д. А. Файер, молодший науковий співробітник, кандидат юридичних наук В. В. Білоус, молодший науковий співробітник С. С. Кисельова, які розробляють концепції криміналістичної характеристики легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом.

Науковці сектора підтримують зв'язки з науковцями інших наукових установ і юридичних вищих навчальних закладів. Здійснюється взаємодія з кафедрою криміналістики Національної юридичної академії України імені Ярослава Мудрого, Харківським науково-дослідним інститутом судових експертиз імені Заслуженого професора М. С. Бокаріуса, а також взаємодія з правоохоронними органами. Так, співробітники сектора систематично читають лекції для працівників органів прокуратури та внутрішніх справ з актуальних проблем розслідування окремих видів злочинів.

Науковці сектора беруть активну участь у підготовці пропозицій і доповнень до чинного законодавства, зокрема до Законів України «Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю», «Про основні засади протидії корупції в Україні», «Про кримінологічну експертизу проектів нормативно-правових актів» та інших.

Сектор готує власні наукові кадри. У 2004 році до сектора як пошукувач була прикріплена молодший науковий співробітник С. С. Кисельова. Тема її дисертаційного дослід-

дження «Проблеми методики розслідування злочинів, що вчиняються у сфері обігу цінних паперів» пов'язана із напрямком роботи сектора і спрямована на формування концепції криміналістичної характеристики означеної категорії злочинів та на розробку основ методики розслідування цих злочинів.

Сектор дослідження проблем боротьби з корупцією та організованою злочинністю і надалі планує розробляти гнучкі й різноманітні заходи боротьби з економічними злочинами, спрямовані на мінімізацію негативних проявів в економіці держави шляхом вдосконалення законодавства та поліпшення наукового забезпечення діяльності правоохоронних органів.

Рекомендовано до опублікування сектором дослідження проблем боротьби з корупцією та організованою злочинністю ІВПЗАІПрН України (протокол № 6 від 2 лютого 2005 р.).

Рецензент — доктор юридичних наук, професор В. Ю. Шенітько